

Voor het Voetlicht : Herman Haan (1914-1996).

Herman leerde ik in 1980 kennen als spreker over het Dogonvolk, op een avond van de toenmalige Galerie 2000 in Rotterdam. Zijn markante verschijning kwam ik later weer tegen op de verzamelbeurs van de VVE. Met Herman ben ik weer voor het eerst teruggegaan naar Afrika, nu naar Mali, samen met een vriend, 10 jaar na onze tropentijd in Congo. Door zijn enthousiasme en voorbeeld hebben wij, en meerderen met ons, een heel basale, maar daardoor ook voor ons wel heel bijzondere manier van reizen in Afrika leren kennen. Met Herman heb ik menig avond onder een heldere Afrikaanse sterrenhemel doorgebracht, avonden waarin hij verhaalde van zijn fascinatie voor Afrika, en hij stukje bij beetje zijn levensverhaal vertelde. Een bijzonder verhaal van een avonturier, bouwmeester, romantisch archeoloog en etnograaf, een verhaal dat ik graag hier doorvertel.

Als kind in het Groninger en Drentse land trok hij er geregeld met zijn vader op uit, waarbij zijn vader erg geïnteresseerd was in de opgravingen, die destijds vanuit de Groninger Universiteit o.a. in de terp Ezinge werden verricht (dr. Albert E van Giffen). Vader hielp daar op zijn vrije dagen met het archeologisch onderzoek, Herman mocht grond kruien, en zat met zijn neus op elke ontdekking in het werkveld.

Voor school was hij eigenlijk te rusteloos, schoolgang kostte hem veel moeite. Toen hij 14 jaar was zag hij het leren even helemaal niet meer zitten en liep hij van huis weg, naar Rotterdam. Daar gaf hij zich uit voor een 16 jarige, zodat hij geen

ouderlijke toestemming nodig leek te hebben om aan te monstren als lichtmatroos op een zeeschip. Maar ook de oceaandeining viel hem niet mee, en in Tanger droste hij daarom, door in donker zich in een lichter te laten zakken, waarna hij bij de kade van boord glipte.

Een rondsjuwende blonde knul viel natuurlijk op in Tanger en hij liep dus gevaar. Een daar wonende Duitser ontfermde zich over hem. De jongen verbleef enige tijd bij de Duitser, tot die al te zeer aandrang op een terugreis naar Nederland. Herman nam weer de benen en sloot zich buiten de poorten van Tanger aan bij een karavaan. Bij hen kreeg hij als baantje voor de kost een lange palmtak in zijn handen gedrukt, waarmee hij vóór de dromedarisstoet uit moest lopen, heen en weer vegend over het zand, tegen de schorpioenen. Zo leerde hij de Sahara kennen, en raakte hij geobsedeerd door de stilte, de hitte, en het menselijk verweer daartegen.

Terug in Nederland ging hij weer naar school, waar zijn rusteloosheid hem parten bleef spelen : ambachtschool, HBS en MTS werden steeds gedurende slechts enkele jaren gevolgd, maar niet afgemaakt. Desondanks kon hij op 18 jarige leeftijd in dienst komen van een architectenbureau. Maar 3 jaar later hield hij het ook daar voor gezien. Hij spijkerde een bordje met "H.P.C.Haan, architect" naast zijn voordeur in Winschoten en was daarmee 'gevestigd'. Dat bleek het begin van een bijzondere loopbaan als architect, wat goed beschreven staat in het boek dat Piet Vollaard over hem schreef.

Maar Noord Afrika en de Sahara bleven trekken. Op 20 jarige leeftijd trok hij met 2 vrienden in een oude Ford in de noordelijke Sahara rond. Daar

rees het plan om een nog niet eerder per auto gemaakte doortocht van Noord naar Zuid te ondernemen. Dat lukte zowaar, dankzij veel geluk, de nodige reserve onderdelen en veel ijzerdraad om de auto bijeen te houden. In Ghana wachtte hen een warm onthaal, en haalden ze de internationale pers.

Tijdens tochten in het Atlas gebergte en de noordelijke Sahara kreeg zijn fascinatie voor de leefomstandigheden in deze streken extra inhoud door de confrontatie met de vele neolithische rotsgravures die hij zag. Met zijn gevoel voor archeologisch perspectief en architecturale landschaps-beleving kon hij het huidige ruige en droge landschap goed 'vertalen' naar het neolithicum. Daarmee kon hij ook de leefomstandigheden van zo'n 4.-12.000 jaar geleden inpassen in dat gebied, dat toen veel groener was.

Kort na het uitbreken van de 2e Wereldoorlog verhuisde Herman van Winschoten naar de gebombardeerde stad Rotterdam. Over de oorlogstijd hoorde ik weinig van hem, maar aan zijn mede door het Bauhaus geïnspireerde 'entartete' architectuur zal de bezetter in die tijd weinig behoefte hebben gehad. Vanaf 1941 volgde hij een opleiding aan de Amsterdamse Academie van Bouwkunst, maar in 1943 was hij al weer terug in Rotterdam en betrok hij het brugwachtershuisje van de Maasbruggen. Hij was actief in het verzet bij de

Knokploeg Rotterdam-Zuid (gegevens uit de website van de Stad Rotterdam).

Na de bevrijding volgde de lange periode van wederopbouw, met alle kansen voor een ambitieuze architect. Herman zette dan ook de nodige moderne en zelfs progressieve projecten op de kaart.

Maar Afrika bleef aan de deur kloppen, en Herman, nu vaak vergezeld door echtgenote Hansje, trok er geregeld heen. De Berbers in Noord Afrika en de archeologie van dit vroeger veel dichter bevolkte gebied trokken alle aandacht. Het Museum voor Volkenkunde te Rotterdam profiteerde daar in ruime mate van mee in de vorm van meegebrachte artefacten en het organiseren van allerlei tentoonstellingen – Herman werd er benoemd tot 'honorair conservator'.

Tijdens zijn reizen door de Sahara was Herman ook gestuit op het Dogonvolk, dat al 700 jaar in en rond de kliffen van Bandiagara woont in mooie dorpen van leemarchitectuur, die het hart van kunstenaars en architecten sneller doen kloppen. Tel daarbij de gastvrijheid van deze bevolking, een prachtig canyon landschap én archeologie in de vorm van Tellem bebouwing in duizenden grotjes, en het wordt duidelijk, dat Herman door zijn enthousiasme ook talloze andere Nederlanders aanstak. Hij vertelde levendig, vanuit een oergevoel voor bouwen en wonen vanuit de aarde. In de term 'organische bouw' kruipt er leven in de materie, wat dan weer naadloos aansloot bij de animistische religie van de Dogon met hun magie, hun verhalen en hun volkskunst. Veel mensen kreeg Herman dan ook zo ver, dat zij deze verre en niet gemakkelijke reis ook daadwerkelijk gingen maken. En natuurlijk

waren daar bevriende architecten bij, waaronder beroemde mensen als Jan Rietveld, Aldo van Eyck en Joop van Stigt, en kunstenaars als Corneille. Niet verwonderlijk, dat deze kunstminnaars in aansluiting op de fascinatie van de 'Africanistes' enkele decennia eerder, eveneens ethnografica gingen verzamelen, want de kunst van de Dogon is bijzonder, en hun maskers zijn vaak strak als abstracte architectuur. Ook jongeren wist hij te boeien met verhalen over Afrika, de cultuur en de kunst. Tot op hoge leeftijd gaf hij colleges aan de AKI kunstacademie in Enschede, waar de campus van zijn architectenhand was. Zelfs trok hij toen nog met studenten van de AKI door de Sahara en daarna door het Dogongebied.

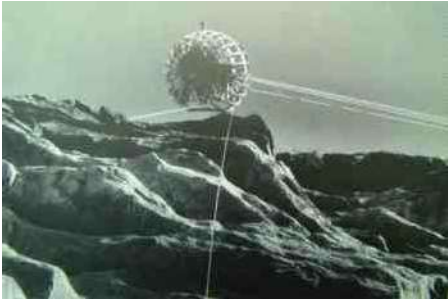
Beroemd in heel Nederland is Herman geworden door de Tellem expeditie uit 1964, waar de NCRV televisie uitgebreid verslag van deed. Die duizenden lemen bouwseltjes in grotten en grotjes die zo hoog in de steile rotswand gemetseld zitten, dat 'niemand' er ooit bij zou kunnen komen, fascineerden hem zo, dat hij dat raadsel bij de horens pakte. Zijn enthousiaste verhalen over dat wonderlijke Tellemvolk, dat daar ooit geleefd moest hebben, intrigeerden enkele wetenschappers, en het lukte Herman om een heel legertje aan wetenschappers, journalisten én geldschieters te enthousiasmeren voor een expeditie naar Mali. De belangrijkste vragen voor dit onderzoek waren : Wie en wat waren de Tellem, een volk dat hier 700 jaar geleden plaats heeft gemaakt voor de Dogon? De verhalen in de mondelinge overdracht van de Dogon geschiedenis reppen nergens van ontmoetingen of gevechten met de Tellem om hen te verdrijven; en waar zijn zij

naar toe getrokken? Dogonverhalen uit die tijd gaan alleen over de eigen tocht die hun voorvaders zelf gemaakt hebben in de 14e eeuw, vanuit het land Mandé op de grens met Guinee, naar het huidige woongebied aan de klif, waar die gebouwtjes toen al stonden.

Deze eerste vragen werden antropologisch aangevat met o.a. vele metingen van Tellem schedels in grotgraven, en van veel schedelmetingen bij Dogonmannen, wat zij gelaten ondergingen – bij vrouwen werd dit meten niet toegestaan. Een andere vraag was natuurlijk : hoe is het de Tellem gelukt om zo hoog te klauteren en te bouwen, zelfs in grotten die in een overhangende hoge rotswand zitten?

En voor Herman zelf zat de uitdaging toch vooral in het wél willen bereiken van die 'onbereikbare' lemen bouwseltjes hoog in de rotswand. Hij had daartoe een aluminium bolronde kooi uitgedacht. Die had hij laten construeren in Nederland. En als stunt had hij hem ook uitgeprobeerd, zelf er in zittend terwijl die bol op 50 meter hoogte aan een kraan boven de Waalhaven hing, in de Oudejaarsnacht. Deze bol, voor het vervoer gedemonteerd, kon na een expeditietocht van 4 maanden in Mali weer als bouw pakket in elkaar gezet worden.

In het ruwe terrein van de klif werd de hulpploeg in tweeën gedeeld : Een deel van de mannen zou 150 meter hoger boven de afgrond via katrollen een lang touw laten zakken, dat de grondploeg dan aan de kooi vast kon maken. Toen een en ander goed ter plekke bekeken en uitgedacht was, kon het hijstoestel in elkaar gezet worden en werd Herman in zijn bol omhoog getakeld. Door het overhangen van de rotswand bleef de bol zo'n 15 meter van

de wand hangen op 50 meter hoogte, en leken de grotten dus onbereikbaar. Maar daar had Herman op gerekend : hij had een dregankertje meegenomen. Nadat hij op die hoogte flink was gaan schommelen kon hij, toen de bol schommelend de wand dicht was genderd, het ankertje uitwerpen. Na enkele pogingen lukte het om 'grip' te krijgen, waarna hij de bol kon bijtrekken en in de grot kon overstappen voor nadere bestudering van het interieur, wat een necropool bleek te

zijn. Spectaculaire beelden van de expeditie, die door de Nederlandse televisie, met destijds nog slechts 1 kanaal, in tweewekelijkse afleveringen werden uitgezonden.

Hierna volgden nog enkele Tellem expedities, niet meer onder leiding van Herman, maar van professor Johan Huizinga - Universiteit Utrecht. Op de vraag : 'Waar zijn de Tellem naar toe getrokken?' heeft men het antwoord nooit gevonden. En ook de vraag : hoe konden de Tellem zo hoog komen in die steile wand? bleef onbeantwoord. De Dogon zelf geloven in toverkracht, in touwen die als een slang rechtop gaan staan en waar de Tellem inklimmen. Geloof ook in wezens met vleugels waarmee zij zo hoog kon-

den komen. Wij denken tegenwoordig meer aan het steilewand-klimmen, een tak van sport die de laatste decennia zich flink heeft ontwikkeld, maar waar Herman als alpinist ook al een handje van had.

Over de waarde van de Tellem expedities wordt in wetenschappelijke kringen nogal wisselend gesproken. Maar door deze eerste expeditie heeft een stukje Afrika met een zeer interessante cultuur en oude historie in elk geval in ruime mate positieve aandacht gekregen. En de artefacten, die gevonden zijn, laten een ontwikkeling zien tot de 14e eeuw, die helemaal niet zo veel onderdeel voor de huidige Dogoncultuur. Wat gevonden is, zijn o.a. neksteunen, enkele beelden, manden en zelfs katoenweefsels, die in het droge grotklimaat al die eeuwen hebben 'overleefd'. In hun kunstuitingen blijken de Dogon in belangrijke mate 'voortgeborduurd' te hebben op Tellem iconen.

Een groot deel van de Tellem 'opbrengst' van voorwerpen is met toestemming van het Malinees gouvernement ondergebracht in het Museum v. Volkenkunde in Leiden, zonder instemming van de Dogon overigens.

Hoewel dat bepaald niet de bedoeling was, is later in Mali ook in Tellem-voorwerpen handel ontstaan. En omdat 'Tellem' staat voor 'zeer oud' en dus waardevol, werden (en worden) ook heel wat Dogon voorwerpen verkocht en benoemd als 'Tellem'.

Toen ik met Herman Haan op stap ging, was hij al 30 jaar vertrouwd met de Dogon. Ik vond dat toen ongelofelijk en onbegrijpelijk, dat je je zo lang met zo'n beperkt stukje van onze interessante wereld zou ophouden. Nu, na vele jaren en na evenzo vele voettochten door het Dogongebied, begrijp ik het wél. De tribale cultuur van

de Dogon is en blijft fascineren, in een prachtige en afwisselende canyon-omgeving, met daarbij hun hartverwarmende gastvrijheid.

Ook Herman verzamelde Dogonkunst. Hij hield erg van bizarre vormen - bijvoorbeeld een rechterarm vanuit de schouder bij een linkerarm vanuit het middel e.d. Daarom hield hij ook van de vaak bizarre Djenné beelden, maar dat zijn in het voortgeschreden erfgoed inzicht geen particuliere verzamelobjecten meer.

Herman Haan overleed op 82 jarige leeftijd, na een moeizame periode waarin zijn geheugen hem verliet. Een man, die met volle teugen van het leven genoten heeft en die ook maximaal zijn bijdrage heeft geleverd. Een joviale figuur met vele vrienden, maar ook iemand met een zeer eigenzinnig karakter, waarmee hij heel wat mensen tegen zich in het harnas heeft gejaagd. Maar in elk geval een gedreven persoonlijkheid, die het lukte om de aandacht van de wereld in positieve zin te richten op Afrika en zijn culturen, in het bijzonder die van de Tellem en de Dogon, met wie hij zich nauw verbonden voelde.

Tekst Marchinus Hofkamp

Bronnen :

- verhalen door Herman Haan
- "Herman Haan" - P. Vollaard
- www.geschiedenis24.nl
- www.rotterdam.nl/tekst:haan
- www.dogon-lobi.ch/